

Czingel Szilvia

Táncterápia

„Auschwitz után verset írni barbárság” – írja Theodor Adorno, a híres zsidó zenetörténész. A megállapítás sok igazsága mellett a *A létezés eufóriája* című dokumentumfilm, illetve a *Sóvirág* című színházi előadás mégis megkísérli a lehetetlent. Fahidi Éva holokauszt-túlélő traumájának feldolgozását mutatja be, aki megírta, elmesélte és eltáncolta mindazt, amit Auschwitz-Birkeanauban tizenkilenc évesen átélt. Annál azonban sokkal többet. Megmutatta azt is, hogy mi van Auschwitz után, milyen holokauszt-túlélőként élni a szocializmusban és a jelenben. Egyáltalán lehet-e és milyen lehetőségei vannak élete feldolgozhatatlannak tűnő traumájának feldolgozására. A debreceni nagypolgári család 49 tagja halt meg a *soá*ban, Fahidi Évának a táborban szerzett tapasztalatai után, ezzel a ténnyel szembenézve kellett elkezdenie a Birkenau utáni életet.

„Aki visszajött Auschwitz-Birkenauból, annak két élete van: egy élete Auschwitz előtt, és egy élete Birkenau után” – fogalmaz Fahidi Éva *A dolgok lelke*¹ című könyvében. Van egy élete azonban Auschwitzban is, amely a barbári ösztönöktől átítatott abszurd élet, józan ésszel felfoghatatlan túlélési stratégiákkal. Ennek az életnek az ismerete nélkül nem érthető meg a jelen, és nem érthető meg Fahidi Éva tánca sem.

A mai napig ellentmondásosak az információk arról, hogy a háború alatt ki és mit tudott az auschwitzi koncentrációs táborról, a gázkamrákról és arról, hogy pontosan mi is folyik ott. Az 1944. júniusban Svájcba érkező *Auschwitz-jegyzőkönyv* részletei ugyan megjelenhettek a nemzetközi sajtóban, a felszabadító szövetséges katonák és a világ közvéleménye mégis csak a táborok felszabadítása után szembesült a borzalmakkal. Egy a bergen-belseni koncentrációs táborban szabadult túlélő emlékszik vissza az első találkozásra a felszabadítóival: „Azt a döbbenetet, ami úrrá lett rajtuk, azt nem lehet elmondani. Teljesen elszörnyedtek, ami ott fogadta őket. Halott piramisok, haldoklók és mi még élők, legtöbbször már nem tudott járni se. A döbbenet látszott a katonák arcán. Némán, döbbenet, de együtt érzően néztek ránk. Hirtelen cselekedniük kellett, és menteni azokat, akik még megmenthetőek voltak.”²

A holokauszt pszichológiai szempontból szélsőséges és elhúzódó stresszhelyzet volt.³ Hét-nyolc hónap irracionális élet, tele abszurdummal és a mai ember számára felfoghatatlan történésekkel. Erre az időszakra az idő lelassult, végtelenséget vizionált. Ebben az élethelyzetben a rabok elvesztették realitásérzéküket, megszakadt minden kapcsolatuk a külvilággal. Egyik napról a másikra, hirtelen változott meg minden: a korábbi tapasztalatok és a megszokott társas kapcsolatok, viszonyítási rendszerek nem voltak érvényesek többé. Lerombolta az egyén korábbi, a világ és a működésével kapcsolatos elképzeléseit és hitét úgynevezett masszív traumát hozva létre.⁴ Csak egy példa már az Auschwitzba érkezés abszurdítására. A tudatos megtevéssel a németek már a vonattranszportok megérkezésükre ügyeltek arra, hogy ne törjön ki pánik. Gondosan kitervelt elterelő hadműveletről volt szó, hogy még véletlenül se lehessen sejteni, hogy mi fog történni az érkező szerencsétlen emberek tömegével. Vélhetően a nagyon pontosan kidolgozott, a megsemmisítést kidolgozó náci stratégia egyik része lehetett, hogy pszichológiai szempontból is felmérték a lehetséges reakciókat. Ez a fajta elterelés végig kísérte az embereket, hiszen még az utolsó percekben is úgy tudták, hogy zuhanyozni mennek.

„Ahogy megérkeztünk Auschwitzba, nem tudtuk, hogy hova jövünk, mert a vagonok le voltak zárva. Kinyitották a vagonokat, és egy fúvószenekar Strauss-valcerekét játszott, csíkos ruhában voltak a zenekar tagjai. Csíkos ruhás emberek jöttek, és nagyon finoman szóltak hozzánk, hogy szálljunk le, aki nem tud, annak segítenek, hagyjunk mindent a vagonban, és álljunk be sorba, a férfiak itt, a nők ott. Mi háromnapos utazás után beálltunk a sorba, én édesapámmal.”⁵

„Csütörtökön vagoníroztak be, csütörtökön reggel jöttünk ki a házból, és Auschwitzba hétfőn érkeztünk meg, és én körülbelül szombatig nem tudtam vizelni. Közben jöttek, a vonatot átvették a németek, és egy német katona azt mondta, hogy hát munkára visznek, és van zenekar. Apuka gondolta, hogy milyen jó lesz, mert ő tud hegedülni.”⁶

A teljes abszurditás maga, hogy miközben zenével fogadják az embereket, addig szinte minden be-

számloló arról tesz említést, hogy amint kinyitják a vagonok ajtaját, borzalmas bűz csapja meg a vagonokban utazó emberek orrát. Annak ellenére, hogy a németek mindent megtettek azért, hogy a frissen megérkezett emberek semmit ne sejtjenek meg abból, hogy hamarosan a krematóriumokba kerülnek, a már régebről ott raboskodó foglyok bekibálásaiból, a rabruhás kisegítő személyzet suttogásaiból mégis érzékelnek már valamit, de az utolsó pillanatokig nem hiszik el a hallottakat.

A zenének amúgy is nagy szerepe volt, ebben az abszurd gépezetben. Még a megérkezésük kiválasztják a zenészeket, közülük sok a cigány származású. Feladatuk, hogy a reggeli munkára menetelkor „jókedvet” színleljenek és buzdítsák a rabokat. Erre a bizarr helyzetre hívta fel a figyelmet az egyik visszaemlékező:

„A megszámlolás után az ötszáz emberből a betegek kivételével, amennyi volt, elindultunk kifele, egyszerre lépkedve, ötösével, mert az SS a kapuban megint leszámolt bennünket. És hogy egyszerre lépünk, volt egy zenekar, egy fúvószenekar, azt hiszem, nyolc vagy tíz zenéssel meg egy karmesterrel, aki történetesen cigány volt, és úgy hívták, hogy Musik Kapo. A »Sej, haj, Rozit« játszották, a legjobb operettmelódiaikat, volt egy kis katedra a kapun belül, ott álltak és muzsikáltak, míg mindenki ki nem vonult, s mindig utoljára ők vonultak ki, és leghamarabb ők vonultak be. Éppúgy melóztak, mint bárki más, de azért vigyáztak arra, hogy az ujjak ne sérüljenek. Trombitás volt, cintányéros, kis dobos, nagy dobos, kicsi volt, de fúvószenekar és működött. Azóta is utálom a »Sej, haj, Rozi« dallamát. A bevonulásnál ugyanígy volt, zenére vonultunk.”⁷

Erre a jelenségre utal Fahidi Éva is visszaemlékezésében, ahol leírja, hogy minden reggel minden este eljátszották Julius Fučík⁸ cseh zeneszerző „A gladiátorok bevonulása (Dörgés és villámlás)” című indulóját. Erre vonultak ki és vissza azok a foglyok, akiket dolgozni hajtottak.⁹

Az auschwitz-birkenai táborkomplexumba érkező magyar deportáltak sorsát a túlélők visszaemlékezései nélkül nem lehetséges megérteni. A szövegek emlékezések: olykor fogyatékosak, elmosódottak, mint a régi fényképek, amelyek nem egyenletesen, hanem részlegesen fakultak ki. Az emlékezet mégsem fénykép, az interjúkészítő nem pszichoanalitikus. A végtelenül ismétlődő auschwitz hétköznapi elbeszélése hol tömörít, hol nagyít, hol töröl. A visszaemlékezések részletei mégis összeilleszthetők úgy, hogy az ott töltött időkereteket a cselekvések és a szokások révén érzékeltessük. Az emlékek töredékessége megdöbbentő részletességgel számol be az ott átélt borzalmakról, ezzel meglehe-

Fotó: Kovalovsky Dániel

tősen pontos „menetrendet” fölállítva mutatja be a szisztematikus népirtást és az ahhoz vezető utat.

Az elmúlt évtizedekben a pszichológia is felfigyelt a túlélők visszaemlékezéseinek fontosságára. Többféle megközelítést is kidolgoztak annak megállapítására, hogy hogyan és milyen mértékben képesek feldolgozni a fájdalmas emlékeket és megküzdni a súlyos traumákkal, függetlenül a mindennapi funkcionálás külső jegyeitől.¹⁰ A pszichológiai vizsgálatokat segíthetik és kiegészíthetik azok az oral history kutatások, amelyek magának a holokausztnak a történelmi eseményeit gyűjtik össze, a személyesen átélt emberek szubjektív látószögéből, ami egy egészen más aspektust mutat, olyat, amivel nem minden nap találkozunk az olvasó. Ahhoz, hogy a traumákat, a stresszt, az elhárító mechanizmusokat megértsük, meg kell ismernünk az Auschwitzban eltöltött mindennapokat, a személyesen átélt történeteket.

Rögtön felvetődhet az a kérdés, hogy hatvanhatven év távlatából a visszaemlékezések információi mennyire tekinthetők hitelesnek és pontosnak? Az interjúk olvasásakor a legfeltűnőbb a nagyon mély traumák kimondása, adatgazdag tükrözése a tábortábori élményeknek. Azt gondolom, hogy ez nem véletlen. Az átélt traumák és feldolgozásuk az interjúalanyok hosszú távú memóriájában korlátlan ideig, szemantikusan, akusztikus és vizuális kódolással is megjelentek. Minden visszaemlékezés szubjektív. Éppen ezért az egyéni átélt történetek

újabb és újabb kapukat nyitottak meg Auschwitz megértéséhez, a felfoghatatlan bemutatásához. Egy túlélőnek az az igazsága, ahogyan azt átélte, az ő szubjektív igazsága része az igazságnak.¹¹

Az auschwitz-birkenauai táborokomplexum 1944 nyarára a németek által megszállt Európában, a lengyelországi Auschwitzban, a második legnagyobb megsemmisítő táborra nőtte ki magát. A magyarországi vidéki zsidóság deportálásával vált a legpusztítóbbá. Abszurditása a magyarországi zsidóság számára abban is rejlik, hogy működését a náci már 1943-ban a nyomok megsemmisítésével szeretnék volna feledni.

Tadeusz Borowski¹² egy megsemmisítő erejű kritikájában a következőt tanácsolta egy túlélőnek: „Auschwitzről nem lehet személytelenül írni. [...] Ne felejtsék el: az olvasó, aki a jelentésüket olvassa és keresztülrágja magát minden szörnyűségen, óhatatlanul megkérdezi: na jó, de hogyan történt, hogy Ön, uram vagy hölgyem, végül is túlélte?”

Mondja meg végre, hogyan vett húst a kórházban, a jobb kommandókban, hogyan gyömöszölte a muzulmánokat a kemencébe, hogyan vásárolt nőt és férfit, mit művelt az unterkunftokban, a kanadán, a krankenbaukban, a cigánytáborban, beszélje el mindezt és még sok egyebet, mesélje el a tábor mindennapjait, a rettegés szervezettségét és hierarchiáját, minden egyes ember magányát. De írja meg, hogy Maga mit csinált. Hogy Auschwitz komor dicsőségéből Maga is részesült.”¹³

A szocialista időszakban mind a holokauszt, mind a zsidó identitás tabusítva volt Magyarországon.¹⁴ Az első jelentős életútinterjúkra épülő kutatás az 1980-as években zajlott, melynek eredményeit a *Medvetáncban* tették közzé.¹⁵ A rendszerváltás identitásváltásos időszakában a zsidó identitás is előtérbe került és megszülettek az első, hazai interjúkat alapul vevő kutatások eredményei is.¹⁶ A második és harmadik generációs elhallgatásokról és emlékezetéről az interjúkat Virág Teréz készítette,¹⁷ aki pszichológusként a holokauszttal foglalkozott, főképpen a másod- és harmadgenerációs traumákkal. Úttörője volt annak a felfedezésnek, hogy az eltitkolt, kibeszéletlen, feldolgozatlan életesemények kihatnak az utódokra is, félelmek és megbetegítő szorongások formájában. Évtizedes hallgatást tört meg ezzel, megfogalmazva azt, hogy mindenkinek szembe kell néznie a saját történetével, mert ezzel nemcsak önmagának, de a leszármazottainak is segít. Így kezdett el beszélgetni túlélőkkel, gyerekeikkel és az unokákkal is.¹⁸

Amikor Steven Spielberg fejében megszületett a *Schindler listájának* ötlete, egyértelmű volt számára, hogy a túlélők visszaemlékezései nélkül nem tud hiteles filmet csinálni. Ezért 1994-ben megalapította a Survivors of the Shoah Visual History Foundation-t. Az alapítvány célja az volt, hogy a holokauszt túlélőinek és szemtanúinak tanúvallomásait videóinterjúk formájában rögzítse. A szemtanúknak feltehető kérdések fókuszában a holokauszt borzalmait

nak feltárása állt. Az alapítvány munkatársai nemcsak zsidó túlélőkkel, hanem romákkal, homoszexuálisokkal, Jehova tanúival és fajbiológiai kísérletek elszennvedőivel is beszélgettek. Az interjúk egy része megszólaltatott felszabadítókat és a felszabadulást megélt szemtanúkat, politikai foglyokat, embermentőket és segítségnyújtókat, valamint a háborús perek résztvevőit is.¹⁹ A gyűjteményében közel 54,000 interjú található, melyet 41 nyelven 62 országban vettek fel. Ez ma az egyik legnagyobb digitális videóarchívum a világon, és 1358 magyar nyelvű interjút őriz.

A Centropa Alapítvány célja a közép- és kelet-európai zsidóság mindennapi életének dokumentálása a 19. század végétől a 20. századon át napjainkig. Továbbá célja az összegyűjtött dokumentumok közzététele és minél szélesebb körű felhasználása korszerű adatrögzítő és információs technikák segítségével. A Centropa a „Zsidó élettörténetek a huszadik században” című projektje keretében létrehozta az első olyan online adatbázist, amelyben mindenki számára hozzáférhető és kutathatók zsidó élettörténetek, családfák és a hozzájuk tartozó családi fényképek. Eddig több mint 220 magyarországi és határon túli magyar ajkú zsidóval készített életútinterjút. Az 1910 és 1935 között született interjúalanyokat a háború előtti életükről, családjukról, háborús élményeikről, a háború utáni újrakezdésről, a szocializmus évtizedei alatti életükről és életük 1989 utáni alakulásáról kérdezték. A digitálisan rögzített családi fényképeket és dokumentumokat, részletes családfával, valamint az élettörténetek megszerkesztett változatával együtt tették közzé az interneten. Az *oral history* módszerrel gyűjtött interjúk során kibontakozik a 19. századvégi – 20. századi magyarországi zsidó történelem személyes vonulata. A projekt egyik törekvése, hogy az interjúalanyok életét a holokauszt tragikus fejezetén túl a háború előtti és utáni időszak teljességében mutassa be és ily módon megismerhetővé tegye zsidók és nem zsidók számára a közép- és kelet-európai zsidó életforma sokszínűségét.

A holokauszt és saját családtörténetének felkutatásában és elmesélésében Fahidi Éva az egyik legaktívabb és leghitelesebb. „Jó adag szemtelenség is kell ahhoz, hogy feltételezd magadról, képes vagy kiírni, eltáncolni magadból a mondanivalódat. Minél idősebb vagyok, annál fontosabb nekem annak az alapigazságnak a továbbadása, ami úgy látom, lassan világszerte elvész: hogy minden ember egyforma. Alapjában véve minden vallás ezt hirdeti” – mondja Éva.²⁰ Éva természetesen nem szemtelen. Ösztönösen akarja a világ tudtára adni a holokauszt traumáját, először könyv formájában,

azután egy váratlan megkeresés révén táncban is. A halálra ítélt nő túlélése és a jelennel való kapcsolata, teszi erőssé a Fahidi Éva-jelenséget.

A Centropa Alapítvány munkatársaként nagyon sok holokauszt-túlélő életútját kísérhettem végig, személyes beszélgetések, naplók, saját kézzel megírt önéletrajzok – és a *Dolgoz lelke* című könyv formájában is. Fahidi Éva könyve azon kevés életrajzok egyike, amely könyv formájában is megjelent. Nagyon fontos, jól felépített, képekkel illusztrált több kiadást megélt családtörténet, könyvesboltban azonban nem kapható, online formában is csak előjegyezhető.²¹ A túlélőkkel eltöltött hosszú évek sora számos megfigyelésre adott alkalmat, az egyik közülük az, hogy minden családtörténetnél van egy vezérmotívum, amelyre a hosszú, sok óras életinterjúk alatt a mesélő visszatér vagy ráfűzi az egész élettörténetét. Fahidi Évánál egyértelműen a teste és az ahhoz való viszonyulás a központi téma. A könyvében ez nagyon szépen kirajzolódik:

„Anyám nem esett kétségbe, amikor látta, hogy én is kiegyenesedett gerinccel, aszténiás mellkassal, iksz-lábbal és lúdtalppal jöttem a világra. Hároméves koromtól én is tornáztam és mindenféle sportot kipróbáltam. Mindig úgy nevelt, hogy teljesítményre ösztönözzön. Egyszer kislánycént levetköttem a tükör előtt és úgy táncoltam. Anyám hagyta. Mondása volt: aki elegáns, pucéron is az. Mert az elegancia belső tulajdonság. Honnan tudhatta, hogy erre a tudásra szükségem lesz Auschwitzban? Az Appelpplatzon a meztelen szelekciók nagyon megalázóak voltak.”²²

Éva azt is elmondja, hogy a család Weiss ágából származó nők folyamatosan a testükkel voltak elfoglalva. „Weiss Irma Ernesztína mamától örökölte a gerincbántalmat. Ha nem akarta, hogy púpos legyen, meg kellett barátkoznia a bordásfallal, rendszeresen tornáznia kellett. A családi szóbeszéd úgy tartotta: a Weiss lányok fele életükben Pöstyénben ülnek nyakig iszapban, a maradék időben pedig gyógytornával kínozzák magukat.”²³

Fahidi Éva gyerekkorában Debrecenben a művészi tánciskola növendéke volt, melynek tananyagát a Perczel Karola balettművész által összeállított gyógytorna alkotta. A táncos torna filozófiája az egészség megőrzése és a női test szépségének hangsúlyozása volt.

Az, hogy valaki kilencvenévesen táncban meséljen Auschwitzról, ellentmond minden józan észnek. Mégis a *Sóvirág* című, a Vígszínházban futó előadás erről szól. Fahidi Éva táncol, és a nála hatvan évvel fiatalabb táncpartnere²⁴ próbál hozzá kapcsolódni. A művészetterápia nem ismeretlen a holokauszt-túlélők körében,²⁵ a tánc nyelve mégis szokatlan mód-

szer a soátúlélők traumáinak feldolgozására, és egészen más dimenziókat hoz felszínre. Évánál például a szépségápolás, a női test és a diéta, a meztelenség és az intimitás, a férfiakhoz való kapcsolódás mind olyan témák, amelyeket éppen nem egy túlélőtől kérdez meg az ember. Fahidi Éva mindezt olyan természetességgel tárja elénk, és adja tudunkra, hogy bár átélte és túlélte a világ egyik legnagyobb népiirtását, óriási az ő vesztesége, csak egy „átlagos” nő, egy állampolgár, aki ugyanúgy gondolkodik, mint a nők legtöbbször. A 20–21. század szomatikus társadalmában, ahol ennyire fókuszban van a női test, kilencvenen túl is fontos, hogy szépséget beavatkozásokat végeztesen magán, ilyen például sminktetoválása. Párhuzamot von „auschwitz-i testével”, ami igen érdekes. Auschwitzban ugyanis azt, aki csak egy kicsit is sovány volt, vagy a testén a legkisebb hiba is volt, azonnal kiszelektálták, és egyenesen a krematóriumba került. Éva teste „tökéletesnek” bizonyult, ezért az élők közé sorolták. Tökéletes testét a lágerben is tökéletesnek kellett megtartani, dacolva a lehetetlennel. Fahidi Éva erre így emlékszik vissza:

„Verseket mondtunk fejből egymásnak. Kenyereket cseréltünk fogkefére, és mindennap fogat mosunk. Néha kaptunk margarint is, nem ettük meg,

inkább az arcunkra kentük. Kislányok voltunk még...”²⁶

Mire eljött a felszabadulás, Éva testének már nem volt emberi formája. Hazatérése után két évig csak azon dolgozott, hogy legalább az ágyból valahogy fel tudjon kelni. A női forma megteremtése egy következő fázis volt, amit onnantól nem szakított meg soha többé; folyamatosan törődik a nőieségével, a testével a jelenben is, 93 évesen.

Éva teste mellett van még valami, amit a mai napig nem tud megoldani magában: a szülei iránti harag: „...mert nem tettek meg mindent, hogy megmentsek magukat és a családot.” Édesapja hibázott, amikor az intő jelek ellenére nem menekítette külföldre a családot, ahogy sok közeli barát már 1935-ben megtette, de vádolja édesanyját is, aki fogta kisebb testvére kezét, amikor Mengele színe elé kerültek. Ez a végzetes hiba egyenes utat eredményezett a gázkamrák poklába.

„A marhavagonban mindegyikünknek volt egy hátzszakja és egy oldaltáskája. Gilike tizenegy éves volt, ő a kedvenc mackóját és a tulipánvirágos kisasmit hozta. Erre állt rá, hogy kilásson a tenyérnyi ablaknyíláson. Nem sírt, csak némán vádolt bennünket. Tóni bátyám összeverve haldoklott mellettünk, unokanővérem csecsemőjét felváltva legyez-

tük. A hőség és a bűz elviselhetetlen volt. Amikor megérkeztünk és feltépték a vagon ajtaját, jólesett a hajnali friss levegő. A kiszálláskor apámat szinte azonnal elvesztettem szem elől. A nagy kavarodásban igyekeztem anyám és a húgom mellett maradni. Aztán Mengele szelektálóbizottsága engem a másik oldalra irányított. Egy pillanat alatt veszítettem el a családomat. Anyám csipkés miderben ment a gázba, Gilike a mackójával. Ezt sokáig nem tudtam anyámnak megbocsájtani. Hogy ő, aki annyira szeretett élni, hogy volt képes engem egyedül hagyni.²⁷ Éva súlyos mondatai nemcsak a könyvben, de a róla készült dokumentumfilmben is elhangzanak. Anyja fényképét 75 évesen tudta csak kiakasztani a falra, addig sosem. A túlélők büntudata, hogy miért épp ők éltek túl, és haragja azok iránt, akik miatt ők élnek, folyamatos és megoldatlan konfliktus.

Míg Éva testével megbékél, törődik vele, addig a szülei iránti düh nem csitul. Úgy tűnik, 93 évesen ennek feldolgozása még várat magára.

A táborban a rabok különböző túlélési stratégiákhoz folyamodtak, különösen a nők voltak leleményesek.²⁸ „Kezdetben folyton főztünk, vagyis recepteket meséltünk egymásnak. Aztán filmeket, színházi előadásokat idéztünk fel, operákat, magyar

népdalokat énekelünk a priccsen. Egy óra múlva megint főztünk. Öngyógyító módszereink közé tartozott, hogy erősítettük magunkban a reményt: ha egyszer innen kikerülünk, lesz belőlünk valaki. A barátnőmet a képzőművészet érdekelte, én zongoristának készültem. Anikó a születésnapomra a gránát szájúregperselyéből kilopott gyertyából zongorát formázott nekem. Később híres szobrász lett belőle, New York közelében áll köztéri menórája, és ő készítette Márai Sándor halálának évfordulójára a San Diegóban látható emlékkövet. Nekem nem vált valóra az álmom. Mikor újra játszhattam volna, kiderült, hogy nem tudok ülni.”²⁹

A túlélési stratégia Éva számára az életet jelentette, bár zongoraművész karrierje húszévesen Auschwitzban kettétört. A debreceni családi házban már mások laktak, mire visszatért, így került Érsekújvárra a nagybátyjához. Két év kellett hozzá, hogy valahogy a teljes reménytelenségben az életet válassza. Volt népművelési alosztályvezető, árult könyveket, egy darabig a Vasművet építette Dunapentelén, majd elvégzett egy gépkezelői tanfolyamot, végül titkárnő lett belőle.

„A tornát pedig soha nem hagytam abba. Mindig megtaláltam azt a műhelyt, ahol a Berczik Sára-féle kreatív mozgást és táncot gyakorolhattam.”³⁰

Tagja a Nemzetközi Auschwitz Bizottságnak, 2004 óta Németországban és itthon meséli el saját történetét és a holokauszttal kapcsolatos eseményeket. Akár a történetnek vége is lehetne, Éva élhetné a magyar nyugdíjasok átlagos életét, amikor kilencvenévesen megtörténik egy csoda. Éva a debreceni lakásuk tükre előtt a Vígszínház színpadán, majd neves filmfesztiválokon találja magát.

A vígszínházi próbafolyamatot egy dokumentumfilm, *A létezés eufóriája* is megörökítette. Szabó Réka rendező azt kérdezi tőlünk: Hol vannak a megértés, a kapcsolódás határai? Bele lehet-e bújni egymás bőrébe? Lehet-e tanulni a múltból? Feldolgozható-e a veszteség és milyen egy öregedő test, amikor hirtelen táncolni kezd. A válasz Fahidi Évától jön: „Számomra ez önterápia is. Nem hiszek abban, hogy a traumát meg lehet gyógyítani, a hallottakat senki nem támasztja fel. A trauma nem szüntethető meg, de meg lehet tanulni együtt élni vele. És meg lehet tanulni teljes életet élni, örülni a jelennek.”³¹

Ebben a mondatban fogalmazódott meg a Fahidi-jelenség egyik legfontosabb gondolata. Éva a jelenben igen aktívan kapcsolódik a fiatalokhoz. A filmben, ahogy reagál táncpartnerére, ahogy mesél a darab rendezőjének a borzalmakról, vagy épp eltitkolt szerelmi kapcsolatáról, ahogy ráadja egykori ruháját a táncpartnerére, a generációk közötti párbeszéd legszebb példájának egyike, ami szinte alig fedezhető fel a mindennapokban. Az iskolai történelemóra nem tudja, megtanítani és megértetni a holokausztot, ha az élő túlélő szubjektív reflexióját nem mutatja meg. Ez egy olyan kulcs, amit csak az tud megtapasztalni, aki személyesen is átélt már ilyen találkozást idős holokauszt-túlélőkkel.

Éva fanatikusan dacol az öregséggel. Ahogy mondja: a többiek helyett is élnie kell. A filmben látjuk a sok gyakorlástól megdagadt, véraláfutásos lábát, többször elhangzik a szájából, hogy épp elrepedt pár bordája, miközben az egyik jelenetet gyakorolta, mégsem orvosért kiállt, hanem folytatja makacsul a próbát. Fanatikusan gyakorol, a testével és a traumájával, feszegeti a határait. Az előadásnak és a filmnek a legnagyobb ereje az, hogy pozitív. Bár Éva egy fodrásznál ülve utal arra, hogy Auschwitzban a csodálatos hosszú haját kopaszra vágták, most itt ül a fodrásznál, mert ez neki jár, mint ahogy a szerelmes élet is. „Azt mindig nagyon kellett tudni, hogy a létezés ténye önmagában euforikus” – mondja Éva az auschwitzzi létről.

Talán egyszer megértjük, hogy miért fontosak Fahidi Éva mondatai.

JEGYZETEK

¹ Fahidi Éva: *Anima Rerum. A dolgok lelke*. Budapest 2005. 25.

² Interjú Révész Gábornéval, 2006. Készítette: Czingel Szilvia. <https://www.centropa.org/hu/biography/revesz-gaborne>

³ Békés Vera: *Ellenálló képesség és sérülékenység – Holokauszt túlélők pszichológiai megküzdési módjai*. Kézirat. Montréal, 2015. 2.

⁴ R. Janoff-Bulman: *Shattered assumptions: towards a new psychology of trauma*. New York, 1992.

⁵ Interjú Grün Lászlóval. Készítette Molnár Ildikó. <https://www.centropa.org/hu/biography/grun-laszlo>

⁶ Interjú Diamantstein Zsuzsával. Készítette Negrea Júlia és Badic Vera. <https://www.centropa.org/hu/biography/diamantstein-zsuzsa>

⁷ Interjú Leicht Ferencsel. Készítette Réz Judit. <https://www.centropa.org/hu/biography/ferenc-leicht>

⁸ Julius Fučík (1872–1916), cseh zeneszerző és katonazenekari karmester, a világon legismertebb cirkuszi bevonulási induló, a *Gladátorok bevonulása (Vjezd gladiátorů)* szerzője.

⁹ Fahidi 2005. 202.

¹⁰ Békés 2015. 2.

¹¹ Kovács Bálint: Hitlerre nem, de az apádra tudsz dühös lenni. https://index.hu/kultur/cinematrix/2019/09/18/a_letezes_euforiaja_kritika_szabo_reka_interju_sovirag_fahidi_eva_auschwitz/

¹² Tadeusz Borowski (1922–1951) lengyel író, költő, publicista, holokauszt-túlélő.

¹³ Tadeusz Borovszky: *Kövilág*. Budapest, 1999

¹⁴ Szabó Róbert: *A kommunista párt és a zsidóság*. Budapest, 1995.

¹⁵ Erős Ferenc – Kovács András – Lévai Katalin: *Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok? Medvetánc*. 1985. 129–145.

¹⁶ Kovács Éva – Vajda Júlia: *Mutatkozás*. Budapest, 2002.

¹⁷ Virág Teréz: *Emlékezés egy széderfára*. Budapest, 1994.

¹⁸ Ebből jött létre 1992-ben a KÚT rendelő, amely Virág Teréz életművének legfontosabb része.

¹⁹ Az örmény, a ruandai, a kambodzsi és más népi táncokról is gyűjt visszaemlékezéseket.

²⁰ Fahidi Éva, HVG, 2019. május 8.

²¹ Évekkel ezelőtt, amíg a Holokauszt Emlékközpont folytatott kereskedelmi tevékenységet és árult tematikus könyveket, Fahidi Éva könyve a Páva utcai múzeum büféjében kapható volt.

²² Fahidi 2005. 91.

²³ Székely Ilona: *Sóvirág. 168 Óra*, XXVII. évf. 52. sz. 2015. december 23.

²⁴ Cuhorka Emese táncos, Tünet Együttes.

²⁵ Erre példa például a Bálint Ház idősek klubjának festő szakköre.

²⁶ Fahidi 2005. 25–67.

²⁷ Uo.

²⁸ Erről a jelenségről részletesen írok *Szakácskönyv a túlélésért* című kötetemben. Corvina, Budapest, 2013.

²⁹ Fahidi 2005. 202–206.

³⁰ Székely 2015.

³¹ Fahidi Éva mondatai a *Létezés eufóriája* című filmben. Rendező: Szabó Réka. A film idén nyáron megkapta a Szarajevói Filmfesztivál emberi jogi díját, majd a Locarnói Filmfesztivál Kritikusok Hete programjának nagydíját.